

سرشناسنامه: لاری، کمال بن محمد، قرن ۱۰ ق
 عنوان و نام پدیدآورنده: تحقیق الزوراء (شرح الدوائی علی الزوراء) کمال بن محمد اللاری، تحقیق و
 تصحیح: سعید رحیمیان
 مشخصات نشر: قم: آیت اشراق، ۱۳۹۷
 مشخصات ظاهری: ۲۶۹ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۰۴-۵۳-۹
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 یادداشت: کتاب حاضر شرح کمال بن محمد لاری بر شرح الدوائی علی الزوراء یا حاشیه الزوراء، محمد بن
 اسعد دوائی است که آن خود شرحی است از دوائی بر کتاب الزوراء، خود
 یادداشت: کتابنامه: ص [۲۵۲] - ۲۶۹ همچنین به صورت زیرنویس
 است: آید
 موضوع: دوائی، محمد بن اسعد، ۸۳۰ - ۹۰۸ ق. الزوراء نقد و تفسیر
 موضوع: دوائی، محمد بن اسعد، ۸۳۰ - ۹۰۸ ق. حاشیه الزوراء - نقد و تفسیر
 موضوع: فلسفه، دمی، دئون قدیمی تا قرن ۱۴
 موضوع: دمی، متون قدیمی تا قرن ۱۴
 شناسه افزود: (شماره): دوائی، محمد بن اسعد، ۸۳۰ - ۹۰۸ ق. الزوراء، شرح
 رده بندی کنگره: ۹۴۴-۹۰۳-۱۱ BRR
 رده بندی دیویی: ۸/۱
 شماره کتابشناسی: ۵۸۷۶۷۷



انتشارات آیت اشراق

تحقیق الزوراء

شرح شرح الدوائی علی الزوراء
 کمال بن محمد اللاری

■ ناشر: آیت اشراق ■ تصحیح و تحقیق: سعید رحیمیان

■ تیراژ: ۱۰۰۰ ■ نوبت چاپ: اول - ۹۷ ■ چاپ: گل وردی

■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۰۴-۵۳-۹ ■ لیئوگرافی: پردیس

■ قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

قم، خیابان ارم، پاساژ قدس، پلاک ۸۶

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۷۴۴۶۵۰ / شماره: ۰۲۵ ۳۷۷۴۹۶۲۸

پیام کوتاه: ۰۹۳۷۳۹۷۱۹۵۴

www.ayateeshraq.com

www.ayateeshraq.ir

ayat.eshraq@gmail.com

تمامی حقوق آثار انتشارات آیت اشراق برای ناشر محفوظ بوده،

و کپی از آنها به هر شکلی (دیجیتالی، صوتی، تلخیص و...) ممنوعیت قانونی و شرعی دارد.

تقديم به روح مطهر عارف ربانی و حکیم صمدانی
آية الله نجابت شیرازی اعلی الله مقامه الشریف

www.Ketab.ir

فهرست مطالب

۹	مقدمه مصحح
۲۵	ترجمه رساله الزوراء
۳۹	تحقیق الزوراء
۸۶	تمهید (فی تعریف العلة الحقیقه)
۹۶	تذکره و استبصار (فی ان المعلول شارحاً بالشیء)
۹۹	تبصرة (فی ان المعلول اعتباری محض)
۱۰۰	تشبيه (فی انه كيف يكون الشیء موجوداً باعتبار وجوده بالآخر)
۱۰۴	تنبيه (فی اثبات ذات واحد للوجود (الحق المتعال) وان لا یحده من شؤونه)
۱۰۹	تذکره اخري (فی اتحاد الممكنات فی المعدومیه)
۱۱۲	تنبيه (فی ان زوال المعلول هو ظهور العله بوجه آخر)
۱۱۱	ازاحة وهم مما سبق و انارة [افادة] فهم فيما يلحق
۱۱۲	بسط وطاء (الامتداد الزمانی شأن من شؤن العله له احاطة بالجميع)
۱۱۱	تشبيه (فی ان التدريج انما ينشأ من القصور فی الادراک)
۱۲۳	کشف غطاء (فی المسائل الثلاث: احاطه علم الحق بالاشياء...)
۱۵۴	تذکره (فی بیان ظهور حقیقه واحدة بصور مختلفة جزئية و...)
۱۵۵	تبصرة (فی ان صورہ الشیء غیر حقیقته)

- ١٦٢ تنبيه (وجه الانطباق والموازاة بين العوالم ومشاهدة الواحد...)
- ١٧٢ شك و تحقيق (فى كيفية تلبس الحقيقة الواحدة بصور مختلفه)
- ١٧٣ تشبيه (فى تنظير ما ذكر بالوجود ذهنى)
- ١٧٧ زيادة كشف (فى ان للحقايق صعودا ونزولا مع النفس)
- ١٨١ رمز (التماس الكثرة النفس و فى النفس وانها عين...)
- ١٨٤ تنبيه (النفس كصورة جميع الصور و كتاب جامع واسم اعظم محتد الكثراته)
- ١٨٧ تكلمه (تفسير النفس الرحمانى بالنفس انسانى و تبين وحده المبدأ والمرجع)

- ٢٠٣ الضمائم:
- ٢٠٥ (١) رساله الزوراء: للعلامه الهانئ
- ٢١٧ (٢) شرح خطبه الزوراء: له ايضا
- ٢٢٧ (٣) شرح الزوراء: للماتن ايضا

- ٢٥٣ نمايه ها
- ٢٥٥ الآيات
- ٢٥٧ الروايات
- ٢٥٩ الاشعار
- ٢٦١ الاعلام
- ٢٦٥ منابع

مقدمه مصحح

هر چند مشهورترین قول علامه دوانی (۹۰۸-۸۳۰ هـ.) در فلسفه و الهیات، مسلک او در باب وجود و ماهیت است که به «ذوق التاله» یا «ذوق المتالهین» نامبردار شده است^۱ اما از آنجا که مهمترین اثر او که مبتنی بر حقیقت مسلک وی و به منزله پلی بین فلسفه و عرفان است، منسوب می شود و در اواخر عمر وی نیز به نگارش درآمده همانا رساله زوراء است که حاوی نظریه مهم و اساسی ارجاع علیت فلسفی به تشان و ظهور مطرح در عنان می باشد می توان مهم ترین قول وی را نیز همین نظریه دانست. این رساله از نظرگاه خود او نیز به قرینه مقدمه و نیز شرحی که بعداً بر این اثر نگاشته از قرب و ارج خاصی - در بین دیگر آثارش - برخوردار بوده است و چه بسا بتوان آن را نظرگاه نهایی او در باب الهیات و فلسفه

۱. خلاصه این مسلک چنین است که: وجود و وحدت در یک سمت یعنی طرف واجب الوجود قرار دارد و کثرت و موجودیت به معنای انتساب به وجود - در سمت دیگر یعنی طرف ممکن الوجود. اتصاف ممکن الوجود به وجود و موجودیت، مجازی است همانند انتسابی مشتقاتی مانند لابن و تام که صرفاً به معنای منسوب به لبن و تمر می باشند (ر.ک: حاشیه جدید بر شرح تجرید از دوانی) قول دیگری که گاه به وی نسبت داده اند جعل اتصاف یا نسبت است که چه بسا وجه آن همین بوده که حقیقت ممکنات را صرف انتساب به مبدأ دانسته است. هر چند در زوراء گاه مجعول بالذات را مانند اشرافیان ماهیت دانسته است و گاه آن را اساساً غیر مجعول قلمداد نموده است.

و کلام و عرفان دانست.

رساله زوراء

این رساله را مؤلف به سال ۸۷۲ هجری قمری نگاشته و همچون رسائل نگاشته شده در مکتب حکمت اشراق بین بحث و ذوق جمع نموده است. در شرح خویش فیصل تالیف رساله را بدین قرار ذکر کرده است:

«من به هنگام عزیمت برای زیارت امیرالمؤمنین و یعسوب موحدین حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه و کرم الله وجهه، در بیرون دارالسلام شهر بغداد در نزدیکیهای ساحل دجله آن حضرت را در خواب دیدم که به من عنایت و توجه خاصی فرمود، پس از آنکه از خواب بیدار شدم به یمن و مبارکی این عنایت بر آن شدم بنام نامی حضرتش رساله‌ای تصنیف نمایم، ولی در انتخاب موضوع این رساله متردد بودم، به به حال آنکه می‌گذشت به مناسبت فرمایش نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم: «انا مدینه العلم و علی بابها» موضوع این رساله را «تحقیق در ماهیت علم» برگزیدم و گاه موضوعات دیگری به نظر می‌رسید تا آنکه به سعادت عتبه بوسی آن حضرت و حائره سینی (علی نبینا و علی ساکنیهما الصلاة والسلام) مفتخر گردیدم، پس از بازگشت یکی از یاران و دوستان با استعداد و شیفته فهم حقایق که برای او حکمة الانوار شیخ شهاب الدین سهروردی (م ۸۵۷ هـ) را تدریس می‌کردم و گه‌گاه ضمن بیان مطلب، سخن از مسائلی کشفی و ذوقی می‌رفت از من خواست که آن سوانح و واردات اشراق را در رساله‌ای گردآورم، من دعوت و خواسته او را اجابت و به نگارش آن پرداختم، پس اتمام آن را همان یافتم که در اندیشه آن بودم مرا یقین حاصل آمد این توفیق از برکات امداد و نفحات باب مدینه عالیّه دانش و زیارت آن مشاهد مقدسه است به این مناسبت آن را الزوراء نامیدم که نام دجله بغداد است» از این رساله

به نام تنبيه الراقدین نیز یاد می‌گردد.

استاد ابراهیمی دینانی در معرفی این رساله آورده اند:

جهان جلال الدین دوانی در رساله‌ی کوچک الزوراء غیر از جهانی است که
را آثار دیگر او انعکاس یافته و برای سایر اشخاص قابل فهم و ادراک است ...
رساله‌ی الزوراء از بسیاری جهات به کتاب معروف المنقذ من الضلال شباهت
دارد. زیرا همان گونه که شخصیت غزالی در المنقذ من الضلال غیر از آن چیزی
است که در کتاب‌های دیگر او به چشم می‌آید هویت جلال الدین دوانی نیز در
رساله‌ی الزوراء با شخصیت‌های در نوشته‌های دیگرش تفاوت دارد... سخنان او
در الزوراء به گونه‌ای است که بایستی برای اصالت ماهیت باقی نمی‌گذارد. او
در این کتاب چنان از وحدت و یک لگی حق ببارک و تعالی سخن می‌گوید که
همه چیز از شؤون ذات پاک او بشمار می‌آید.^۱

به هر حال رساله الزوراء با همه وحدت و اختصارش (حدود ۱۰ صفحه)
حاوی مطالب مهم و به تعبیر مولفش «کزیده‌ای از حقایق بلکه چکیده‌ای از
دقایق» است که وی بدان نائل شده و بیدار کننده خست‌آلودگی و روشنی
بخش محجوبان در تاریکی شب است. وی مؤدّه طلوع صبح و پایان شب را
هنگام پایان یافتن مطالعه این رساله به خواننده می‌دهد و از اینرو چه می‌توان
آن را به منزله وصیت نامه علمی و حاصل عمر و یافته‌های درسی دانست.
زوراء از جهتی در ادامه تلاشهای قونوی، ابن ترکه، سید حیدر آملی، ابن ابی
جمهور احساسی و دیگر تابعان ابن عربی برای تدوین استدلالی و تبیین فلسفی
عرفان نظری قرار دارد و می‌توان آن را حلقه وصلی بین دو رشته مزبور دانست

۱. رک: جلال الدین دوانی فیلسوف ذوق الثالیه ص ۱۲۱-۱۲۲. طالبان توضیح بیشتر در باره مباحث الزوراء
می‌توانند به صفحات ۱۲۱ تا ۲۶۵ کتاب استاد دینانی مراجعه نمایند.

همچنان که واسطه العقد بین «مکتب فلسفی شیراز» و «حکمت متعالیه صدرالمتهلین» که در نهایت به تبیین فلسفی تجلی و ظهور بجای علیت و تهیه پشتوانه نظری نیرومندی برای عرفان مکتب ابن عربی انجامید، نیز بشمار می‌رود.^۱

۱- سرکلیات بینش فلسفی عرفانی دوانی در این رساله عبارتست از:

الف - مبحث جعل و بیان معنای علیت حقیقی

ب - اربع علیت به تنهایی و ظهور و نقد علیت فلسفی

ج - تبیین کلامی در رسم براساس قاعده «ظهور» و نیز قاعده «ظهورات مختلف یک عین واحد»

و به تعبیر دیگر در کثرت وحدت دادن و از نظر رسم به توحید رسیدن.^۲

د - بررسی تأثیر مباحث مزبور بر رسم انسان و نسبت آن با جهان (ربط مباحث وجود شناختی با مباحث معرفت، شناختی) با توجه به مبانی فلسفی مزبور، دوانی معارف کلامی، تفسیری، فلسفی و عرفانی متعددی را در رساله مورد

۱. نگارنده در سالیانی پیش در کتاب تجلی و ظهور در عرفان نظری، ۱۳۷۶ (ص ۲۵) چنین آورده بود: «می‌توان مبدع و آغازگر تبیین فلسفی تشان و تحویل علیت به ظهور و تجلی را (در این فلات) علامه دوانی در رساله‌ای موجز و مختصر به نام زورا تألیف نموده است دانست زیرا چنان که خواهد آمد وی در این رساله از تعریف واحد حقیقی، علت و علیت، با تکیه بر (نفی) انحصار جعل در وجود به آن نتیجه می‌رسد که معلول ذاتی مستقل ندارد بلکه شأنی از شوؤن علت است سپس ضمن اعتباری دانستن معلول به وجهی هم پیدایش و هم زوال معلول را نوعی ظهور علت دانسته است و در ادامه نتایجی پسند که بنابراین عقیده در زمینه فلسفه و کلام مترتب می‌شود ذکر نموده است.

۲. این قاعده را ابن ابی جمهور احسایی عارف و حکیم معاصر دوانی نیز در المجلی خویش به عنوان قاعده ای کلی و نکته ای اشراقی که اگر تحقیق شود و اسرارش کشف شود می‌توان مسائل غامض را در پرتو آن دریافت معرفی و شرح کرده است. رک: المجلی، چاپ موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه، ۱۳۸۷، ص ۵۲۵.

بحث و بررسی قرار داده و به مدد اصول فوق تبیین نموده است که از آن جمله است:

۱- مسئله نسخ ۲- تجسم اعمال ۳- تمثّل فرشته ۴- علم حق ۵- سررؤیا گونه بودن عالم ۶- تحقیق در اعیان ثابته و نفس رحمانی. در مباحث پایانی رساله نیز به معرفت نفس انسان که مقدمه معرفت رب است و نیز تنظیر نفس انسان با نفس رحمانی پرداخته است.

نگاهی اجمالی به رساله زوراء

این رساله حاوی بیست و سه فصل و یک خاتمه و وصیت (سفارش) می باشد. فصل های این رساله با نام های مختلف از جمله تمهید - تذکره - تبصره - تشبیه - تنبیه - رمز - کلمه - کشف غطاء - سط وطاء - شك و تحقیق - زیاده کشف و ازاحه و هم از یکدیگر متمایز شده اند. در این خلاصه وار به محتوای هر يك از فصول بیست گانه اشاره می گردد.

۱- تمهید: در تعریف علت حقیقی شدن و تبیین دو وجه مجعولیت و عدم مجعولیت ماهیت. (وجه اول براساس ذوق اسأله و وجه دوم براساس مسلک صوفیه)

۲- تذکره و تبصره: در اینکه معلول شأنی از شوؤن علت است.

۳- تبصره: در اینکه معلول اعتباری محض است.

۴- تشبیه: در اینکه چگونه يك چیز به يك اعتبار موجود است و به اعتبار دیگر معدوم و عدم.

۵- تنبیه: در اثبات ذات واحد وجود (حق متعال) و اینکه دیگران شوؤن و وجوه آن اند.

۶- تذکره: در اتحاد سنخ ممکنات در معدوم بودن.

۷- تنبیه: اینکه زوال و معدوم بودن معلول عبارتست از ظهور علت به گونه‌ای دیگر.

۸- ازاحة وهم: در اینکه نسبت اول (حق) متعال به ثانی (اولین صادر) اصل و مادر همه نسبت‌هاست بی هیچ مانندی.

۹- بسا و طأ: در اینکه امتداد زمانی نیزشانی از شوؤن علت است که به دیگر شوؤن حزم اتب عالیه و مجرد) احاطه دارد.

۱۰- تشبیه: در اینکه در یج تنها از تنگی و کوتاهی ادراك ناشی می‌شود.

۱۱- کشف غطاء: در بیان به مسئله: درجه احاطه علم حق باشیاء - نحوه وجود حوادث در ذات آنها نسخ.

۱۲- تذکره: در تبیین نحوه ظهور حسیات واحد به صورت‌های مختلف جزئی و کلی بر ابزارهای ادراکی مختلف.

۱۳- تبصره: در اینکه صورت شیء غیر از حقیقت آن است چون حقیقت چه بسا به صورت‌های گوناگون در آید.

۱۴- تنبیه: در وجه انطباق و موازات بین عوالم، مشاهده واحد در کثرت‌ها و ظهور اعمال و تجسم آنها.

۱۵- شك و تحقیق: در اینکه چگونه حقیقت واحد واجد دویا چند صورت می‌باشد.

۱۶- تشبیه: در تنظیر مطلب پیشین به وجود ذهنی که در آن جوهر در ذهن به صورت عرض ظاهر می‌شود.

۱۷- زیادتی کشف: در اینکه حقایق همراه با نفس صعود و نزول دارند و اینکه حقیقتی واحد می‌تواند به صورت مادی یا مجرد ظاهر شود.

۱۸- رمز: در اینکه تمایز و کثرت بالنفس و فی النفس است و اینکه عین واحد در اعیان جلوه‌های متعدد در اذهان دارد.

۱۹- تنبیه: در اینکه نفس، مادهٔ جمیع صور و کتاب جامع و اسم اعظم و حل‌انگیر است و کثرت و تعدد است.

۲۰- تکامل: تشبیه نفّس رحمانی به نفّس انسان و تبیین وحدت مبدأ و مرجع بر آن اساس.

رساله‌ی زوراء را می‌توان از آن دسته آثار اجمالی متفکرانی دانست که مولفش به جهت اهمیت آن بیش از یک بار بر آن شرح نگاشته است. از دیگر نمونه‌ها را می‌توان مسلک الافهام ابن ابی جمهور انصاری و شرح آن النور المنجی فی الظلام و نیز شرح شرح آن یعنی مرآة المنجی فی الکلام و الحکمتین و التصوف، مشهور به المجلی دانست. همچنین منظومه‌ی غرر الفوائد ملاهادی سبزواری و شرح منظومه و نیز حواشی شرح منظومه از خود مولف نمونه دیگری از این دست رساله‌هاست.

شرح خطبهٔ زوراء:

چنان که اشاره شد دوانی ابتدا رسالهٔ الزوراء را در سفری که به ندرت امیرالمؤمنین (ع) مشرف شده و به تعبیر خواند میردرب حبيب السیر «در روضهٔ قدس منزلت حضرت شاه ولایت علیه السلام و التحیه روزی برپا ایستاده و آن رساله را تصنیف نموده»^۱ از باب هدیه به آن باب مدینهٔ علم نبوی اهدا می‌نماید

و پس از آن چون یکی از متصوفه^۱ نقدی بر خطبه رساله در باب انسان کامل و صفات او نگاشت، مولف به نگارش شرحی بر خطبه زوراء تشویق می شود و آن را نه با تمام می رساند که به شرح صغیر زوراء معروف می شود.^۲

شرح زوراء

دوازده سپهر به جهت اهمیت مباحث مطرح در زوراء که حاصل جمع دو روشن استدلالی (بحشی) و شهودی (ذوقی) و نیز تمهیدی برای توفیق و جمع بندی آراء ظاهر و باطن در صدد شرح با تفصیل بیشتر می آید که به سال ۸۷۱ هـ. ق در خارج شهر همان به پایان می رسد. از این رساله به نام حاشیه الزوراء یا شرح کبیر یا حاشیه که نیز یاد شده است.^۳ این رساله یک بار در مصر به تصحیح محی الدین سبزی کردی و با دیگر در ایران به تصحیح دکتر سید احمد تویسرکانی (نشر آثار مکتوب) به چاپ رسیده است.

۱. به تعبیر قاضی نورالله شوشتری، قطب محیوی انصاری که در تذکره با نام قطب محی الدین محمد کوشکباری یا کوشکناری به عنوان یکی از اساتید دوانی که در نزدیکی صاحب بخاری، شرح مختصر و حواشی جرجانی بر شرح قوشجی بر تجرید طوسی را آموخته و شرحی شده است. رک: سرگذشت و اندیشه های دوانی مقدمه شرح رباعیات فلسفی و عرفانی علامه دوانی از دکتر محمد باقر هبایشی ص ۹.

۲. مصحح رساله مزبور در معرفی آن چنین نگاشته است: از این رساله به نام شرح مقدمه الزوراء یا حاشیه صغیره یا شرح صغیر زوراء نیز یاد می گردد و شامل این مطلب است: ۱- تفسیر و بیان معنی حمد ۲- مظهریت اشیاء از صفات کمالیه حق جل و علا ۳- مظهریت جامع و کامل انسان از کمال صفات اسماء ۴- اطلاق نقش حمد بر حضرت ختمی مرتبت (ص) و اتصاف حضرتش به صفات الهی تعالی اسماء تویسرکانی مقدمه سبع رسائل ص ۵۰.

۳. به تعبیر مصحح رساله مزبور مؤلف از تالیف این رساله روز شنبه نوزدهم سؤال ۸۷۱ در بیرون و خارج شهر همدان فراغت یافته و از مقدمه آن ارادت و عشق وی به خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام معلوم و آشکار است. (همان ص ۵۶)

تحقیق الزوراء (شرح شرح زوراء)

از شرح کمال بن محمد بن فخر بن علی لاری (زنده در ۹۱۸ هـ.) بر شرح زوراء علامه دوانی معلوم می‌شود که رساله زوراء و شرح آن در مرکز توجهات شاگردان دوانی و حلقه یاران او قرار داشته و مورد بحث و تدریس و تدزس واقع می‌گردیده است. لاری در ابتدا رساله زوراء را کاشف از دقایق احوال مبداء و معاد با رجوع به مواظبت و انظار و بلیغ‌ترین عبارات وصف نموده و مولف آن را استاد محقق خویش که مسلمان او را عقل حادی عشر (یازدهم) نامید یعنی: «الافضل الاكمل الاوحد جلال الاسماء والرفان والحقیقة والایقان محمد قدس الله سره الاصفی» معرفی می‌کند که در ضمن آن، نگارش شرح، پس از رحلت علامه دوانی اشارت دارد. وی می‌افزاید چرخ شرح، استاد را که مانند متن زوراء باز در نهایت و جازت و اجمال و اختصار بوده کافی به فهم رموز زوراء ندانسته پس تصمیم گرفته است که متن و شرح، هر دو را تفسیر نموده توضیح دهد و شرحی بیانگر دقایق و به تفصیل رساننده حقایق و حل‌کننده مشکلات آن بنگارد.^۱

همانطور که اصل نگارش رساله زوراء حاصل ارادین علامه دوانی به ساحت امیرالمؤمنین (ع) بوده و چه بسا پس از استبصار علامه نگارش یافته باشد در رساله شرح شرح زوراء (یا تحقیق الزوراء) لاری نیز این ارادین به ساحت «امیرالمؤمنین و یعسوب الموحدین ابا الائمة المعصومین و سید الاولیاء المتقین» به تعبیر خود شارح، نمایان است و همواره با القابی به ساحت آن بزرگوار

۱. البته او خود نیز در اواسط و اواخر این رساله اظهار امیدواری می‌کند که شرحی دیگر با تفصیلی بیشتر بر این کتاب بنگارد.

۲. در ارتباط با استبصار علامه دوانی به رساله نور الهدایه او رجوع شود (الرسائل المختارة ص ۱۰۹) همچنین ر. ک: مجالس المومنین قاضی شوشتری ذیل شرح حال علامه. نیز رک: مفاخر اسلام (۱۳۶۴)، امیرکبیر، علی دوانی، ج ۴، ص ۴۲۷، ۴۲۲.

گذشت ارادت خویش را به ایشان ابراز می‌دارد.

سیر شرح چنین است که پس از مقدمات، ابتدا کلامی از متن زوراء (که در این چاپ با حروف بزرگ و خطی ذیل آن نموده شده است) می‌آورد سپس شرح دوانی بر آن متن را (که با حروف بزرگ اما بدون خط ذیل آن آورده شده است) و آنگاه خود به شرح آن دو (متن و شرح) می‌پردازد (که با حروف عادی آورده شده است).

پس از آوردن عبارتی از خطبه یعنی «والصلاة على المرتبة الجامعة لجميع صفاته» به تناسب سه شبهه و اشکالی که قطب الدین محیوی (انصاری کوشکبازی) بر آن سه شبهه منجربه نگارش شرح خطبه توسط خود علامه دوانی گردید، شارح غالباً عبارت شرح خطبه دوانی را نیز آورده و به شرح آن می‌پردازد. (متن شرح خطبه را نیز با حروف متوسط و مذیل به خطی ذیل آن آورده‌ایم) این شرح شرح خطبه با صفحه ۷۸ ادامه می‌یابد. پس از آن صفحه دوباره به متن زوراء و شرح زوراء از رساله دوانی بازگشته به شرح این دورساله می‌پردازد.

با نگاهی به شرح حاضر می‌توان دانست که لاری شاهروردی علامه دوانی نیز در مباحث عرفانی علاقمند و تابع ابن عربی محسوب می‌شود و جای جای رساله شرح، از فصوص و فتوحات و نیز دیوان ابن فارض و آثار قونینی و ابن سید اشاهد می‌آورد که مصحح، متون مزبور را با اصل کتابهای مورد اشاره تحقیق و براساس آن تصحیح نموده است. همچنین از دیگر آثار دوانی از جمله شرح رساله فلسفی عرفانی و نیز حاشیه بر تجرید وی مواردی را می‌آورد و گاه به عربی ترجمه

۱. وی در ذیل شرح نخستین تنبیه رساله، دو برهان ابداعی خود را بر مسئله وحدت وجود اقامه می‌نماید و ضمن آوردن شواهد نقلی بر وحدت وجود متذکر می‌شود که در سنه ۹۱۳ رساله‌ای با عنوان تحقیق التوحید در این مبحث مهم تالیف نموده است.

می‌کند که حتی الامکان با اصل آثار مزبور تطبیق شده است.

آنچه در پی می‌آید تصحیح رساله تحقیق الزوراء حاوی شرح الزوراء و نیز شرح شرح زوراء اثر کمال بن محمد بن فخر بن علی لاری (به صورت کمال الدین حسین ابن محمد لاری و کمال الدین ابن محمد اللاری نیز ضبط شده) است شاگرد علامه دوانی که آن را به سال ۹۱۸ هجری نگاشته است.^۱

مصحح بر مبنای آن را با اصل رساله زوراء و شرح آن توسط مؤلف مقایسه نمود و برخی اختلافات را در ضمن متن متذکر شده است. متن اصلی الزوراء در این تصحیح با حروف درشت برجسته مذیل به خطی در ذیل آن و متن شرح دوانی با حروف متوسط برجسته بدون خط و متن شرح لاری با حروف عادی آورده شده است.

علامت [] یا همان کروشه که در این اثر مشاهده می‌شود سه قسم است: ۱- آن که در طی نقل متن زوراء یا شرح آن مشاهده شده است که حاصل تطبیق با متن مصحح زوراء نیز شرح آن (چاپ‌های میرمحی الدین صبری کردی) نیز متن

۱. علامه تهرانی در الذریعه (ج ۱۲ ص ۶۴ و ج ۱۳ ص ۳۰۳) به نقل از صاحب الظنون به این شرح اشاره کرده است. بدین عبارت: شرح الزوراء لکمال الدین محمد بن فخر بن علی لاری شرح ممیز و موسوم بتحقیق الزوراء أوله: الحمد لمن هو محمود بلسان کل حامد... فرغ منه جمادی الثانی سنة ۹۲۸. البته تاریخ اخیر با آنچه در انتهای نسخه خطی ش (یکی از سه نسخه مستند تصحیح حاضر) آمده یعنی ۹۱۸ هجری ناسازگار است. در کتاب مفاهیر اسلام در عداد شاگردان علامه دوانی می‌خوانیم: کمال الدین حسین لاری به علم و فضل و حسن بیان و تصنیف معروف بوده و بعضی از کتب استادش جلال الدین را شرح کرده (ج ۴ ص ۴۱۲). لازم به ذکر است که مصلح الدین لاری (م ۹۷۹ هجری) که در برخی منابع (فرهنگ بزرگان) به نام ز ایران، تفضلی و فضالی، (ص ۵۱۹) شاگرد علامه دوانی دانسته شده و شرحی نیز بر زوراء دارد در واقع شاگرد شاگرد دوانی (یعنی همین کمال الدین حسین) است و به لحاظ سنی نمی‌تواند شاگرد دوانی باشد و نباید با استادش کمال الدین لاری مولف تحقیق الزوراء مشتبّه شود. (رک: موسوعه طبقات الفقهاء، ج ۱۰، ص ۲۳۶، به نقل از کشف الظنون و معجم المؤلفین.)

زوراء (به تصحیح سید احمد تویسرکانی چاپ کتابخانه عمومی امیرالمؤمنین (ع) اصفهان) می‌باشند. ۲- آن که در طی نقل متن از دیگر نویسندگان از جمله ابن عربی، ابن سینا و... آورده شده است که حاصل تطبیق با منابعی است که در این کتاب (فهرست منابع تحقیق) ذکر شده است و می‌توان آنرا نوعی نسخه بدل از آنچه در دست شارح بوده انگاشت. ۳- آن که در طی نقل کلام شارح یعنی زوراء آورده شده است که حاصل تصحیح قیاسی و یا استحسان مصحح می‌باشد.

به جهت اطلاع و بهره‌ای هر چه بیشتر از شرح لاری اصل رساله زوراء، شرح خطبه آن و نیز شرح دینی زوراء در ضمائم انتهای رساله آورده شده است. در ضمن ترجمه‌ی نگارنده (مصحح) از رساله‌ی الزوراء نیز جهت استفاده‌ی بیشتر خواننده‌ی فارسی زبان پس از مقدمه‌ی حاضر آورده شد.

نسخه شناسی

در این تصحیح از سه نسخه استفاده شده است که عبارتند از:

۱. نسخه‌ی کتابخانه آستانه‌ی احمد ابن محمد بن علی بن علی (علیه السلام) شاهچراغ شیراز به شماره ۵۱۴ که به سال ۱۰۹۰ تحریر شده است. لحاظ خط خوش، صحت محتوایی و دقت در تفکیک بین متن زوراء، شرح آن و شرح آن اغلب به عنوان نسخه‌ی اصل مد نظر بوده است. از این نسخه با عنوان «ش» یاد شده است.^۱

۲. نسخه‌ی کتابخانه آستانه‌ی مقدس رضوی مشهد الرضا علیه آلاف التحية

۱. این نسخه توسط کاتبی به نام محمد مافی (صافی) به سال ۱۰۹۰ هجری تحریر شده است. مستنسخ گفته است که این کتاب را بر شیخ محقق و مکمل قطب العارفین شیخ ابراهیم کردی نیز قرائت نموده است

والسلام به شماره ۳/۱۱۰۴۶ که به سال ۹۷۷ تحریر شده. و با توجه به برخی اغلاط و تصحیفات رخ داده در آن بیشتر به عنوان نسخه ی بدل لحاظ شده است. از این نسخه با عنوان «ر» یاد شده است.

۲. نسخه ی کتابخانه ی ملی شیراز به شماره ۹ر/۱/۵۸۸ که به سال ۱۰۶۶ تحریر یافته و در دقت و صحت مانند نسخه ی اساس است و در پاره ای افتادگی ها از آن استفاده شده است. از این نسخه با عنوان «م» یاد شده است.

لازم به تصریح می دانم که به دلیل پاره ای اشکالات فنی ویرایش نخست کتاب با اغلاط چاپی متعددی مواجه شده بود که در ویرایش جدید اصلاح شده است.

در پایان ضمن سپاس از مسئولان محترم کتابخانه های آستان قدس رضوی، آستان مقدس شاهچراغ و علمیه شیراز از دوست فاضل گرامی آقای مهدی زارعی نیز که در تایپ نسخه ی نخست و تصحیح متن چاپی آن کمک نمودند و نیز فاضل ارجمند جناب وسام الخطاری به جهت ویرایش متن، همچنین دوست دانش پرور و گرامی جناب آقای سید تاج الدینی، مسئول محترم انتشارات آیت اشراق و همکاران ایشان، کمال تشکر را دارم.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

اردیبهشت ماه ۱۳۹۱ - دانشگاه شیراز

سعید رحیمیان

۱. از آنجا که شارح لاری در ابتدا (از ص ۴۴ تا ۷۸ متن حاضر) خود را ملتزم به شرح شرح خطبه ی زورا دوانی نموده و سپس (از ص ۷۸ تا آخر متن حاضر) به شرح شرح دوانی می پردازد حروفچینی کتاب مستلزم دقت خاصی در بکاربردن سه گونه فونت بود که توجه خواننده محترم را نیز بدین نکته می طلبد که سطرهایی که در قسمت نخست خطی ذیل آن رسم شده (صص ۴۴ تا ۷۸) مربوط به شرح خطبه زوراء است اما متونی که در بخش دوم ذیل آن خط رسم شده (۷۸ تا آخر) مربوط به متن زوراء می باشد.